

Andrzej Orczykowski

"Dzieła. Nauczanie 1897-1948", T. 1,
August Hlond, Toruń 2003 :
[recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 46/3-4, 299-303

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

odbyło się w Watykanie 2-4 grudnia 1996 r.); instrukcję o powołaniu teologa w Kościele *Donum veritatis* z 24 maja 1994 r.

Zaprezentowane opracowanie stanowiące dokumentację ogólnopolskiej sesji naukowej wykładowców prawa kanonicznego w wyższych seminariach duchownych z całej Polski jest publikacją ważną, potrzebną i godną zauważenia i polecenia nie tylko kanonistom, ale i teologom. Przedstawione referaty, jakże interesujące i aktualne w swej tematyce, stanowią ważne treści, które zapewne okażą się pomocne tak w dydaktyce prawa kanonicznego, jak też w posłudze dla Kościoła przez dzisiejszych alumnów, a w przyszłości kapłanów. Zamieszczony w trzeciej części publikacji bogaty zbiór norm prawnych i dokumentów Stolicy Apostolskiej w odniesieniu do prymatu i nieomyślności papieża, autorytetu Nauczycielskiego Urzędu Kościoła, ochrony wiary, zasad badania prawowierności nauki i powołania teologa w Kościele czynią książkę jeszcze bardziej atrakcyjną. Mam nadzieję, że refleksja nad zamieszczonymi w opracowaniu referatami uświadomi wszystkim zajmującym się dydaktyką i badaniami teologicznymi, a szczególnie kanonistom i teologom ważność i odpowiedzialność ich powołania i pracy. Zapewne będzie także stanowiła bogaty i ważny materiał do przemyśleń i podejmowania wyzwań tak dla seminariów duchownych, wydziałów teologicznych, jak i uniwersytetów.

Ks. Janusz Gręźlikowski

August Kardynał Hlond Prymas Polski, *Dzieła. Nauczanie 1897-1948, t. I*, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Toruń 2003, ss. 928.

Jedną ze szczególnie znaczących postaci w historii Kościoła w Polsce jest Sługa Boży August H l o n d. Swoją działalnością – najpierw jako administrator apostolski Górnego Śląska oraz pierwszy biskup diecezji katowickiej, zaś później metropolita Poznania, Gniezna i Warszawy, Prymas Polski i Kardynał – wpisał się twórczo i dynamicznie w dzieje Polski. Zainteresowanie badawcze spuścizną *Wielkiego Prymasa II Rzeczypospolitej* – jak nazwał Kard. H l o n d a papież J a n P a w e ł II – jest bardzo duże, zatem z zainteresowaniem została przyjęta decyzja o publikacji całości jego zachowanej spuścizny.

Prezentowana pozycja – redagowana przez ks. Jana K o n i e c z n e g o SChr – stanowiąca I tom *Dzieł* ma przypomnieć wkład, jaki włożył Kard. A. H l o n d w kształt wiary i religijności Polaków. Opublikowany tom oraz zapowiedziane kolejne są owocem kilkuletnich prac Redaktora, który w dochodzeniu diecezjalnym postępowania kanonizacji Sługi Bożego Augusta H l o n d a pełnił funkcję nota-

riusza, zaś obecnie jest wicepostulatorem tegoż postępowania w Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych.

Do tej pory spośród całości bogactwa nauczania Kard. A. H l o n d a drukiem ukazały się następujące pozycje: *Z Prymasowskiej Stolicy* (Poznań 1936); *Na straży sumienia narodu* (Ramsey, N. J. 1951); *Daj mi duszę* (Łódź, 1979) i *W służbie Boga i Ojczyzny* (Poznań 1988). Ponadto niektóre pojedyncze teksty zostały wydane w formie broszury w okresie II wojny światowej przez Polską Misję Katolicką w Londynie. Opracowana przez ks. Stanisława K o s i ń s k i e g o SDB *Bibliografia prac kardynała Augusta Hlonda, prymasa Polski za lata 1897-1951* opublikowana w: *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* (42: 1974, ss. 25-60) – jak wspomniano w *Nocie edytorskiej* (s. 10) – zawierała także wskazanie obszarów poszukiwawczych. Należy również dopowiedzieć, że ks. Stanisław K o s i ń s k i SDB przez wiele lat z wielką starannością zajmował się gromadzeniem materiałów dotyczących życia i działalności Kard. A. H l o n d a, zaś niewątpliwym sukcesem jego działalności jest stworzenie zbioru – z zastosowaniem układu rzeczowego – składającego się z 101 tomów, nazwanego: *Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*. Chociaż zbiór: *Acta Hlondiana* istnieje na prawach rękopisu – i sam Autor określił go jako: *materiały surowe, pozbawione aparatu naukowego w postaci objaśnień czy przypisów* – odgrywał znaczącą rolę w badaniach naukowych, zaś w postępowaniu kanonizacji Śługi Bożego Augusta H l o n d a został dołączony do akt procesowych.

Bazę źródłową obecnego wydania tekstów nauczania pasterskiego Kard. A. H l o n d a stanowiły czasopisma: *Pokłosie Salezjańskie* później *Wiadomości Salezjańskie*, *Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego*, *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej i Gnieźnieńskiej* oraz *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie*. Cennymi do kompletowania zbioru okazały się drukowane po uroczystościach kongresowych *Pamiętniki* zawierające materiały z danego wydarzenia, w tym przemówienia Kardynała Prymasa. Wiele *Odez*w opublikowanych zostało w tygodnikach katolickich: *Gość Niedzielny* i *Przewodnik Katolicki* oraz dziennikach: *Kurier Poznański* i *Dziennik Poznański*. Zostały zgromadzone również pisma z innych publikatorów. Teksty Śługi Bożego Augusta H l o n d a – zarówno wcześniej publikowane, jak i zamieszczone w autentycznym odpisie – w prezentowanym zbiorze zostały opatrzone adresem edytorskim.

Prezentowana pozycja – czytamy w nocie edytorskiej (s. 9) – zawiera teksty nauczania pasterskiego Augusta Kard. H l o n d a publikowane za jego życia zebrane z różnych wydawnictw i zgromadzone w jednym tomie. Całość omawianego zbioru zawiera 555 tekstów, datowanych od lipca 1897 r. do 12 października 1948 r. Są to zwłaszcza zachowane: homilie, kazania, listy pasterskie, orędzia, odezwy, apele, przemówienia, oświadczenia, wskazówki, zarządzenia, rozporządzenia, dekrety,

akty poświęcenia, modlitwy, prymasowskie błogosławieństwa, depeşe, telegramy, słowa wstępne do różnych książeek, teksty przygotowane dla różnych czasopism, wywiady, różnego rodzaju listy, pisma gratulacyjne oraz sprawozdania z uroczystości z udziałem Kard. A. H l o n d a zawierające streszczenia jego przemówień. Pominięte natomiast zostały niektóre dekrety i rozporządzenia podpisane przez Kardynała odnoszące się do działalności administracyjnej, np.: podziału czy erygowania parafii.

Prezentowana pozycja zawiera kolejno: *Słowo wstępne* Józefa Kard. G l e m p a, Prymasa Polski (s. 5); życiorys Augusta H l o n d a (ss. 6-8); *Notę edytorską* zakończoną wykazem skrótów (ss. 9-10); teksty Sługi Bożego A. H l o n d a publikowane za jego życia zestawione chronologicznie z zastosowaniem podziału na pięć części: *Część 1. Okres salezjański 1897-1922* (ss. 11-74), *Część 2. Rządca diecezji śląskiej 1922-1926* (ss. 76-156), *Część 3. Arcybiskup gnieźnieński i poznański, Prymas Polski 1926-1939* (ss. 157-668), *Część 4. Prymas rzecznikiem wolności Ojczyzny 1939-1945* (ss. 669-758), *Część 5. Prymas obrońcą zasad katolickich 1945-1948* (ss. 759-890); *Indeks nazwisk* (ss. 891-898); *Spis treści* (ss. 899-928).

Najstarszym tekstem Sługi Bożego Augusta H l o n d a zamieszczonym w omawianym zbiorze jest artykuł: *Z Foglizzo do redakcji „Wiadomości Salezjańskich”* opublikowany w *Wiadomościach Salezjańskich* [1: 1897 nr 8, ss. 216-218], zaś najnowszym: *Przemówienie podczas uroczystego przeniesienia relikwii bł. Władysława z Gielniowa* wygłoszone w kościele akademickim pw. św. Anny w Warszawie 12 X 1948 r. drukowane w *Słowie Powszechnym* [2 (1948) nr 281 (558)]. Publikowane teksty przybliżają Czytelnikowi osobę i dzieło Sługi Bożego Augusta H l o n d a. Prezentują wielość kwestii jego życia oraz problemów, z którymi zmagał się w tym okresie Kościoła w Polsce, a jednocześnie odzwierciedlają jego dynamizm duszpasterstwa. Przypominają wkład, jaki włożył Kard. A. H l o n d w kształt wiary i religijności Polaków. Ukazują przede wszystkim Kard. A. H l o n d a jako Pasterza z troskanego o każdego człowieka, *szukającego na polskich drogach zagubionych owiec*. Postawa Sługi Bożego Augusta H l o n d a poznawana podczas lektury jego tekstów może stanowić cenną wskazówkę – zarówno dla duchownych, jak i świeckich – ustawicznego poszukiwania nowych rozwiązań realizacji posłannictwa Kościoła.

Jednak podczas lektury całości zbioru nasuwają się pewne pytania, wątpliwości czy niejasności, zwłaszcza metodologiczne i formalne. Rodzaje zamieszczonych tekstów A. H l o n d a wskazują, że zakres publikowanego materiału jest szerszy niż zapowiada go tytuł tomu: *Nauczanie 1897-1948*. Zakres tytułu tomu rozszerzają również zamieszczone w nim: *Komunikat Polskiej Agencji Telegraficznej* (s. 164), *List Episkopatu Polski* (s. 318), *List nuncjusza apostolskiego w Polsce* (s. 455-456), *List pasterski biskupów z Jasnogórskiego Synodu Plenarnego* (ss. 545-548), sprawoz-

danie z uroczystości z udziałem kard. A. H l o n d a i streszczenie jego przemówienia (ss. 559-560), *Orędzie Episkopatu Polski* (ss. 836-841) oraz korespondencja Piusa XII – zamieszczona przez ambasadora Kazimierza P a p e é w pozycji: *Pius XII a Polska 1939-1945. Przemówienia, Listy, Komentarze* (Rzym 1954) oraz w *Actes et Documentes du Saint Siége relatifs à la seconde guerre mondiale* (Rzym 1967, t. 13) – zarówno do Kard. A. H l o n d a oraz innych ordynariuszów w Polsce (ss. 9-10). Wydaje się, że – zamiast wprowadzania do zbioru: August Kardynał H l o n d Prymas Polski, *Dzieła. Nauczanie 1897-1948* wyżej wymienionych pozycji – korzystniejszym byłoby utworzenie po zasadniczym bloku treściowym *Aneksu* zawierającego te teksty. Kolejne znaczące zwiększenie zakresu zbioru związane jest z rozumieniem pojęcia: *nauczanie*. Tytuł tomu: *Nauczanie 1897-1948* oraz zapowiedź: „*Dzieła. Nauczanie 1897-1948*” zawiera teksty nauczania pasterskiego Augusta Kard. H l o n d a... (s. 9) sugerują, że szesnastoletni A. H l o n d publikując artykuł: *Z Foglizzo do redakcji „Wiadomości Salezjańskich”* (ss. 13-14) wypełnia nauczycielskie zadanie Kościoła. Zamieszczenie tej kategorii tekstów zwiększa zbiór objętościowo. Rodzi się również pytanie: czy w tak bogatym i różnorodnym merytorycznie dziele nie należało opracować kompletnego wykazu źródeł? Wydaje się, że niektóre adresy edytorskie wymagają nieznacznego dopracowania (np.: ss. 73, 145, 175, itd.). *Wykaz skrótów* (s. 10) nie jest kompletny. Niejasności budzi dobór klucza językowego publikacji tekstów A. H l o n d a. Zasadniczo – niezależnie od języka w jakim występują teksty w oryginale – w zbiorze opublikowano je w j. polskim – co zakłada dokonanie licznych tłumaczeń – jednak bez wskazania tłumacza czy źródła tłumaczenia. Jedynym nie przetłumaczonym tekstem w zbiorze (ss. 682-701) jest: *Situation religieuse dans les Archidiocèses de Gniezno et de Poznan*, ze wskazaniem również jego tytułu i adresu edytorskiego w j. włoskim (s. 682). Natomiast tekst, o którym mowa drukowany był w 1940 r. przez Polyglotta Vaticana w czterech językach, tj.: włoskim, francuskim, angielskim i hiszpańskim. Wydaje się, że w całości zbioru można było przyjąć zasadę publikowania tekstów w j. oryginalnych lub tekstów oryginalnych wraz z polskimi tłumaczeniami. W związku z błędnie podanymi datami w zbiorze pojawiły się również drobne nieścisłości dotyczące następstwa wydarzeń historycznych. I tak, np.: ingres arcybiskupa A. H l o n d a do katedry w Poznaniu odbył się 17 X 1926 r., a zatem wygłoszone przez niego: *Przemówienie podczas ingresu do katedry w Poznaniu* nie mogło mieć miejsca 17 IX 1926 (s. 159). Tego rodzaju drobne chochliki drukarskie spowodowały zmiany w kolejności publikowanych tekstów, co może Czytelnikowi utrudnić odnalezienie poszukiwanego materiału. Różnorodnością wskazań nacechowany jest również spis treści, bowiem, np.: wspomniane już: *Przemówienie podczas ingresu do katedry w Poznaniu* według układu w spisie treści wygłosił A. H l o n d jako *rzędca diecezji śląskiej* (s. 901). Wyrażną luką publikacji jest brak *Indeksu rzeczowego*, który byłby

cennym narzędziem bardziej twórczego jej wykorzystania. Warto również rozważyć słuszność opracowania *Indeksu geograficznego*.

Wartości prezentowanej pozycji nie przekreślają poczynione wyżej krytyczne uwagi czy dyskusyjne zastrzeżenia. Cennym elementem publikacji jest *Słowo wstępne* Kard. J. G l e m p a, Prymasa Polski zachęcające Czytelników do przypomnienia sobie na nowo dziedzictwa pozostawionego przez *Wielkiego Prymasa* (s. 5). Zwięzły życiorys Augusta H l o n d a (ss. 6-8) – przypominający ważniejsze wydarzenia z jego życia oraz w zarysie prezentujący jego działalność – przybliży Czytelnikowi osobę tego, który *wiele lat temu przysporzył chwały Kościołowi i rozgłosu Polsce*. Wartościowym elementem prezentowanej pozycji jest *Nota edytorska* (s. 9-10) ukazująca elementy metodologiczne i formalne publikacji oraz główne założenia redakcyjne. Od strony formalnej ważnym uzupełnieniem tomu jest zamieszczenie *Indeksu nazwisk* (ss. 891-897). Waler tak cennej publikacji – zawierającej bogactwo myśli Sługi Bożego Augusta H l o n d a – dodatkowo potęguje właściwa dla *Oficyny Wydawniczej Kucharski* staranność wydania.

Do rąk szerokiego grona Czytelników trafił zwarty i bardzo interesujący zbiór tekstów, które są ważnym elementem w poznawaniu historii Kościoła w Polsce, a w znacznym stopniu również i dziejów Polski oraz losów polskiej emigracji. Edycja tekstów Sługi Bożego Augusta H l o n d a stanowi ważny i cenny wkład w najnowsze badania nad dziejami Kościoła w Polsce oraz zjawiskiem polskiej emigracji i staje się cennym materiałem źródłowym, który dotąd był dostępny w znacznie mniejszym stopniu. Odtąd wręcz nie możliwym jest pomijanie tego źródła przy prowadzeniu badań naukowych – także nad ogólnymi dziejami polskiego narodu – tego okresu. Omawiany zbiór jest również narzędziem rozszerzenia naukowej refleksji o Kościele w Polsce w dwudziestym stuleciu na wszystkie dyscypliny nauk kościelnych oraz do prezentowania studiów specjalistycznych. W szczególności może on służyć pomocą w studium problemów pastoralnych tego okresu. Omawiana publikacja jest lekturą adresowaną nie tylko do profesjonalnych badaczy, ale z przekonaniem można ją polecić również Czytelnikom, którzy pasjonują się poznawaniem dziejów Kościoła w Polsce i historii polskiego narodu. Ponadto prezentowana pozycja ma szansę stać się ważnym instrumentem upowszechniania myśli *Wielkiego Pasterza i męża stanu*. Z pewnością wiele razy z tego opracowania będą korzystać wszyscy, którym bliska jest osoba Sługi Bożego Kard. Augusta H l o n d a.

ks. Andrzej Orczykowski SChr